УДК 338.12:338.439.5

І.А. Сало,
к. е. н.,
Інститут садівництва УААН

КОН'ЮНКТУРА РИНКУ ПЛОДІВ І ЯГІД В УКРАЇНІ

Важливим і необхідним процесом успішної виробничо-комерційної діяльності будь-якого сільськогосподарського підприємства, яке займається вирощуванням та реалізацією плодоягідної продукції, в умовах ринкової економіки вважається вивчення кон'юнктури ринку.

Кон'юнктура змінюється під впливом різних факторів, які визначають ситуацію на ринку в конкретний момент часу. Співвідношення між попитом і пропозицією часто визначає ефективність діяльності товаровиробників. Для характеристики пропозиції на вітчизняному ринку плодів і ягід досліджувалися площі плодоносних насаджень, обсяги виробництва, урожайність, імпортні поставки, сортимент, асортимент і конкурентоспроможність продукції. На рівні попиту розглядались обсяги продажу, канали реалізації, експортні поставки, рівень товарності, самозабезпеченості та споживання, місткість і насиченість.

Пропозиція на внутрішньому ринку плодів і ягід формується двома різними за своєю господарською сутністю товаровиробниками — сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення. Основна маса плодів та ягід виробляється останніми — у 2006 р. 978,1 тис. т (87,8 %). Складність досягнення оптимального фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, прорахунки в інвестиційній та маркетинговій діяльності, низький платоспроможний попит населення призводять до швидкого скорочення промислового виробництва плодів і ягід — щороку на 12—14 %. За рахунок сільськогосподарських підприємств на ринку формується лише 33—35 % товарної пропозиції. Найбільшу частку в структурі вітчизняної пропозиції у 2006 р. мали: з плодів зерняткових культур яблука — 531,4 тис. т (48 %); з кісточкових слива — 126,6 тис. т (11,4 %); з ягідних суниця — 47,8 тис. т (4,3 %). Ринок плодів і ягід наповнюється переважно за рахунок вітчизняних товаровиробників — у 2006 р. на 65 %.

Залежність обсягів товарної пропозиції від цін характеризує коефіцієнт еластичності пропозиції. У середньому за 2001—2006 рр. пропозиція на плодоягідну продукцію виявилась нееластичною — 0,87. Плоди та ягоди не є продуктами харчування першої необхідності, тому від незначних коливань цін їх пропозиція на ринку не змінюється.

У 2006 р. частка імпортних поставок у пропозиції свіжих плодів та ягід становила 814,2 тис. т, з них: цитрусових — 36,6 %, бананів — 33,4, яблук, груш та айви — 12,0, винограду — 9,0, ягід — 3,6, абрикос, вишні (черешні), персиків, слив — 2,7 %. Якщо взяти до уваги, що виробництво плодів і ягід у згаданому році порівняно з 2001-м зменшилось на 2 % і становило 1114,3 тис. т, а імпортні поставки збільшились у 4,5 раза, можна констатувати розширення експансії зарубіжних ринків плодоягідної продукції на внутрішньому ринку. До основних країн-імпортерів плодів та ягід за обсягами ввезення належать: горіхів — Індонезія (27,4 %) та Іран (60,7 %); бананів — Еквадор (80,4 %); фініків, інжиру, ананасів, авокадо, манго — Коста Ріка (43,6 %); цитрусових — Єгипет, Туреччина (52 %); винограду — Туреччина (76,1 %); зерняткових — Польща (80,6 %); кісточкових — Іспанія, Італія, Греція, Молдова (94 %); ягід — Італія, Іспанія, Греція, Грузія (73 %).

Важливим показником, що характеризує конкурентні переваги певного помологічного сорту на внутрішньому ринку плодоягідної продукції, є переваги споживання. Дослідження ринків м. Києва, співбесіди з торговцями та споживачами, анкетне опитування дають підстави стверджувати, що перевагу має продукція вітчизняного походження за такими критеріями: якість, смакові властивості та рівень цін. Її недоліками респонденти переважно назвали недосконалість товарної упаковки й відсутність різноманітного асортименту. Споживачі надавали конкурентні переваги помологічним сортам яблук літніх сортів — Папіровка та Мелба; осінніх — Слава переможцям, Антонівка, Мекінтош, Спартан; зимових — Голден Делішес, Ренет Симиренка (білого кольору), Айдаред, Чемпіон, Горець, Лігол, Ріхард. Серед груш найбільше користуються попитом сорти — Улюблена Клапа, Бере Київська, Парижанка; абрикосу — Краснощокий; черешні — Присадибна, Ніжність, Валерій Чкалов, вишні — Тургенівка, Подбельська, сливи — Стенлей, Угорка, Ренклод Альтана, суниці — Десна, Русанівка, Ред Гонтлет, Коралова-100, Вікторія, Дарунок вчителю; чорної смородини — Софіївська, Мінай Шмирьов, Юві-

лейна Копаня. У цілому для споживачів плодів і ягід при здійсненні покупки основними критеріями оцінки конкурентоспроможності помологічних сортів є органолептичні показники, зокрема смак і зовнішній вигляд.

Місткість вітчизняного ринку плодів і ягід характеризують продовольчі баланси (табл. 1). У 2001—2006 рр. вона дорівнювала лише 30—33 % (392,4—524,1 тис. т) фонду споживання плодоягідної продукції. Це пояснюється тим, що рівень товарності в господарствах населення, які є її основними виробниками, становить лише 25—30 %. Переважна маса плодів і ягід використовується для власного споживання — 60—65 %. Для сільськогосподарських підприємств характерний високий рівень товарності — 85—90 %.

Експортні поставки плодів і ягід у 2006 р. становили 32,9 тис. т, з них: горіхів — 51,7 %, яблук, груш та айви — 7,2, абрикос, вишні (черешні), персиків, слив — 4,2, ягід — 2,0 %. Частка експорту у виробництві плодоягідної продукції досягає лише 3—5 %. Основними покупцями плодів і ягід є: зерняткових — Росія, Білорусь (100 %); ягід — Білорусь, Литва, Польща, Німеччина (46 %); горіхів — Туреччина, Сірія, Франція (52 %).

В Україні склалося від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі свіжими плодами та ягодами. Так, у середньому за 2001—2006 рр. імпортні поставки перевищували експортні на 325,2 тис. т. Це пояснюється тим, що в країні відсутнє великомасштабне промислове виробництво, яке б забезпечувало формування великих партій якісної плодоягідної продукції, спостерігається низьке інформаційне, фінансове та матеріальне забезпечення сільськогосподарських підприємств, малорозвинена інфраструктура ринку тощо.

Важливим показником оцінки вітчизняного ринку плодів та ягід є його насиченість, рівень якої у середньому за 2001-2006 рр. становив тільки 41,0 %. По плодоягідних культурах ці показники були такими: зерняткові плоди — 31,1 %, кісточкові — 65,4 та ягоди — 26,8 %. Невисока насиченість ринку зумовлена низьким платоспроможним попитом населення та високим рівнем самозабезпечення.

Окремої уваги потребує встановлення показників споживання плодів та ягід на підставі одержаного балансу (табл. 2). При рівні виробництва 30 кг на одну особу в рік у середньому за 2001—2006 рр. величина їх споживання становила 32 кг, що на 61,0 % менше від норми споживання — 82 кг.

Однією з основних складових аналізу внутрішнього ринку плодів та ягід є вивчення каналів реалізації. Саме від їх вибору залежить ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств. Господарства населення реалізують плоди та ягоди переважно на стихійних і придорожніх ринках, що зумовлює нестабільність товарної пропозиції, звужений асортимент і сортимент продукції, низьку товарну якість. У 2006 р. сільськогосподарські підпри-

Таблиця 1

Баланс плодів, ягід і винограду в Україні за 2001—2006 рр., тис. т*

Показник	Маркетинговий рік					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Загальна пропозиція:	2008	2139	2828	2753	3397	3260
запаси на початок року	323	268	284	414	404	701
виробництво	1442	1570	2201	2009	2133	1415
Імпорт	243	301	343	330	860	1144
Загальний попит	1740	1855	2414	2349	2696	2306
Внутрішній попит на:	1625	1714	2203	2141	2391	2016
продовольство	1287	1372	1580	1607	1750	1630
корми	33	40	45	45	63	41
переробку на нехарчові потреби	240	269	489	419	450	280
втрати	65	33	89	70	128	65
Експорт	115	141	211	208	305	290
Залишок на кінець року	268	284	414	404	701	954
Співставлення кінцевих залишків до попиту	0,15	0,15	0,17	0,17	0,26	0,41
Фонд споживання	1287	1372	1580	1607	1750	1630
Місткість ринку	392	427	524	493	514	492

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України, ФАО та матеріалами досліджень автора.

Таблиця 2

Споживання плодів та ягід в Україні, 2001—2006 рр.

Показник	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Фонд споживання, тис. т	1287	1372	1580	1607	1750	1630
у т.ч. % до загальної пропозиції	64,1	64,1	55,9	58,4	51,5	50,0
Рівень самозабезпечення, %	87,9	85,9	87,9	88,0	74,7	64,9
Виробництво на особу в рік, кг	22,8	25,2	35,6	34,6	36,0	23,9
Споживання на особу в рік, кг	26,6	28,6	33,2	34,0	37,3	34,9
Рівень споживання у % до рівня виробництва	116,3	113,3	93,1	98,3	103,6	146,3
Фактичне споживання у % до норми споживання	32,4	34,9	40,5	41,4	45,5	42,6

ємства здійснювали реалізацію за такими каналами [1]: на ринку, через магазини, палатки — 33,8 тис. т (35,7 %) та за іншими каналами (комерційні структури) — 69,8 тис. т (43,9 %). Переробним підприємствам реалізували лише 18—22 тис. т (10—15 %) плодів та ягід через низькі закупівельні ціни (табл. 3).

Невирішеною проблемою якісного забезпечення попиту плодами та ягодами є нерівномірність реалізації продукції протягом року з об'єктивних причин. Аналіз щомісячної динаміки обсягів продажу сільськогосподарськими підприємствами на міських ринках України відображає їх стрибкоподібні піднесення протягом літніх місяців і зворотну ситуацію в інші пори року (рис.). Так, максимум реалізації припадає на період масового збирання плодів та ягід — липень—жовтень. Далі спостерігається спад, і з листопада по травень на ринку в продажу залишаються (крім імпортних плодів та ягід) лише плоди, які можуть зберігатися тривалий час — яблука і груші.

На рівень обсягів продажу впливають два фактори — ціни і доходи. При підвищенні цін обсяги продажу знижуються, при зростанні доходів — підвищуються. Важливими показниками, які дозволяють оцінити ставлення споживача до різних видів плодоягідної продукції є коефіцієнти еластичності попиту та платоспроможної еластичності попиту — тобто зміна рівня попиту під впливом цін і доходів. У середньому за 2001—2006 рр. попит на плодоягідну продукцію був нееластичний — 0,87, тобто від незначних коливань цін він не змінюється. Залежність між рівнем доходу і попитом для кожного виду плодоягідної продукції має свій характер. Найбільше реагують на зміну доходів плоди зерняткових культур та ягоди. Їх еластичність становить відповідно 1,23 і 1,18. Очевидно, що попит населення на плоди та ягоди цілком залежить від рівня купівельної спроможності.

Цінова ситуація на ринку плодів і ягід України нестабільна. Вона характеризується різко вираже-

Таблиця 3

Реалізація плодів і ягід сільськогосподарськими підприємствами України за 2004—2006 рр., тис. т*

Канал реалізації	2004 р.	%	2005 р.	%	2006 р.	%	В середньому за 2004—2006 рр.	%
Всього реалізовано, у т.ч.:	184,7	100,0	168,9	100,0	123,6	100,0	159,1	100,0
переробним підприємствам	19,2	10,4	22,7	13,4	18,9	15,3	20,3	12,7
споживкооперації	0,1	0,0	–	–	–	–	0,02	0,0
населенню в рахунок оплати праці, громадське харчування	18,6	10,1	10,1	6,0	5,8	4,7	11,5	7,3
на ринку, через магазини, палатки	73,0	39,5	55,6	32,9	41,8	33,8	56,8	35,7
за бартерними угодами	2,9	1,6	–	–	–	–	10	0,6
пайовикам в рахунок орендної плати за землю	0,8	0,4	0,7	0,4	0,4	0,3	0,6	0,4
за іншими каналами	73,0	39,5	79,7	47,2	56,7	45,9	69,8	43,9

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України.

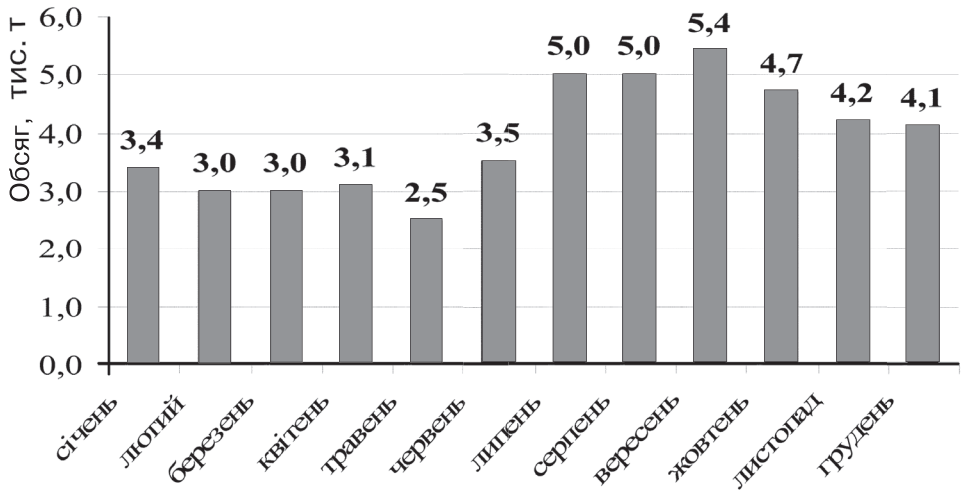

Рис. Реалізація плодів і ягід сільськогосподарськими підприємствами на міських ринках України, 2006 р.

ною сезонною циклічністю цін, змінами їх рівня залежно від обсягів реалізації, попиту, товарних і помологічних сортів, місця продажу тощо.

Для дослідження формування роздрібних цін у 2006 р. було обрано столичні ринки: Деміївський — з низьким рівнем цін, Одеський — із середнім та Лук'янівський — із високим. Для прикладу охарактеризуємо цінову ситуацію на Деміївському ринку, зокрема, коливання цін на яблука. Вони суттєво відрізняються залежно від помологічних сортів. Серед літніх, осінніх і зимових сортів найдорожчими є зимові — на 55 і 63 % відповідно. З літніх сортів найвищі ціни були на Папіровку — 7,0 грн/кг, з осінніх на Пріму та Славу Переможцям — 4,50 грн/кг, а із зимових на Ренет Симиренка та Голден Делішес — 8,50—9,0 грн/кг. Протягом річного циклу ціни істотно коливались. Наприклад, яблука сорту Голден Делішес найдешевшими були в січні — 5,80 грн/кг. У липні їх ціни підвищились до 13,70 грн/кг, а в листопаді — знизились до 6,0—6,30 грн/кг, тому що на ринку з'явилися осінні сорти яблук.

При перевищенні собівартості на плодоягідну продукцію порівняно із встановленим рівнем ринкових цін товаровиробники змушені зменшувати виробництво або ж шукати шляхи зниження витрат і підвищення якості. Нині складається така ситуація, що ціни реалізації для товаровиробників плодів і ягід є надто низькими, а для споживачів, через низьку купівельну спроможність, зависокими [2;3]. З метою встановлення оптимальних цін визначено нормативну собівартість як мінімально-допустимий рівень цін при виробництві плодів і ягід сільськогосподарськими підприємствами без застосування зрошування: для яблук (форма крони округла малогабаритна) — 2,05 грн /кг, для яблук (форма крони площинна) — 1,90 грн/кг, сливи — 1,90, суниці — 2,20, чорної смородини — 3,25 грн/кг.

Ціни сільськогосподарських підприємств на ринку плодів і ягід значно відрізняються від мінімально-допустимих та оптимальних цін для споживачів. Наприклад, фактичний рівень цін сільськогосподарських підприємств на яблука перевищує удвічі мінімально-допустимий та оптимальний для споживачів. При цьому споживання яблук у 2006 р. становило 23 кг на одну особу в рік, що майже в 2,5 раза менше за норму споживання. Це свідчить про необхідність врегулювання цінової політики, адже основне завдання, яке ставиться перед виробником, — це повноцінне забезпечення потреб споживачів.

Висновки. Аналіз кон'юнктури ринку свідчить, що через низьку купівельну спроможність населення навіть та пропозиція плодів і ягід, яка склалася на вітчизняному ринку, є достатньою для забезпечення попиту. Протягом 2001—2006 рр. надлишок плодоягідної продукції (враховуючи експортно-імпортні поставки) становив 268-954 тис. т. Таким чином, повноцінного задоволення споживчого попиту та суттєвого збільшення експорту в перспективі можливо досягти переважно за рахунок розвитку промислового виробництва, а саме: розширення площ під товарними насадженнями, удосконалення їх породної структури та сортового складу, використання інтенсивних технологій, залучення іноземних інвестицій, налагодження маркетингової діяльності, удосконалення системи ціноутворення й інфраструктури ринку.

Список літератури

1. Україна у цифрах у 2006 році / Державний комітет статистики України: Під заг. керів. О.Т. Осауленка. — К., 2007. — 236 с.
2. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практ. посіб.) / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 556 с.
3. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990—2001 рр.) / За ред. О.М. Шпичака. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 499 с.